

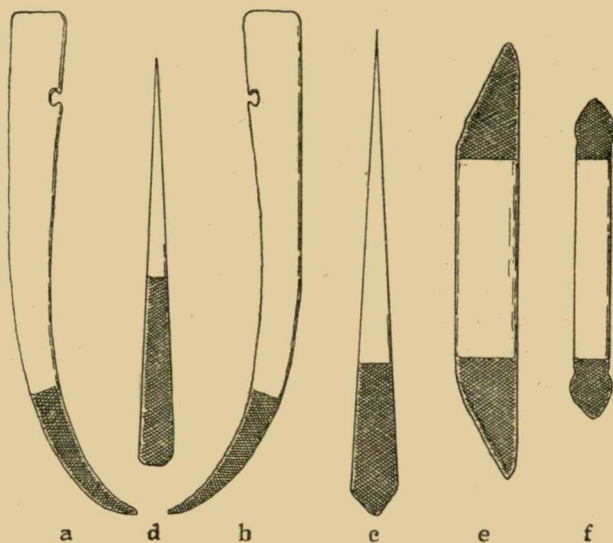
KÖNYVISMERTETÉSEK.

Cs. Sebestyén Károly: *Rejtélyes csontok népvándorlási sírokban.* Szeged, 1931. A szegedi városi múzeum kiadványai. 1.

Szerző érdekes felfedezéssel lepte meg a tudományos világot. „Magyarországi népvándorláskori sírokban, nevezetesen az *avarok* és a *honfoglaló magyarság* sírjaiban előfordulnak olyan hosszúkás, vékony, néha késalakú, síma, részint díszített, részint díszítetlen csontlemezek, melyeknek rendeltetését eddig teljes homály fedte. A népvándorláskori síroknak ismerjük csaknem egész leltárát s több-kevesebb bizonyossággal tudjuk majd minden egyes darabnak egykori rendeltetését. Csak kevés olyan tárgy kerül ki e sírok földjéből, amelyről nem tudjuk, mi célt szolgált egykor s ezek között legrejtélyesebbek ezek az imént említett csontlemezek“. „A kérdéses csontok rendeltetésének megfejtésével, tudtommal eddig még senki sem foglalkozott. Kerülgették a kérdést, és csak úgy taláalomra ráfogták a legkülönfélébb alkalmazási lehetőségeket. Tegezrésznek, kardhüvelyborításnak, nyeregdíszítésnek, eszköznek, törhüvelyburkolatnak, nemezpáncél erősítésnek, sőt takácsszerszámnak is tartották eddig“. „A szegedi városi múzeum abban a szerencsés helyzetben van, hogy az ilyen csontlemezek számának tekintetében első helyen áll az országban. Mert MÓRA FERENC igazgatónak az utóbbi években végzett ásatásai révén annyi ilyen csont került a múzeum birtokába, hogy ebben a tekintetben nem csak szám szerint került az első helyre, hanem valószínűleg több anyag felett rendelkezik már most is, mint amennyi a többi hazai múzeumok ilyen anyaga együttvéve. Ez a körülmény, valamint az ásatások alkalmával tett gondos megfigyelések tették lehetővé, de talán nem utolsó sorban az is, hogy *ethnografus* kezébe került az anyag, hogy végre teljes biztossággal meg lehetett fejteni ezt a hat évtizedes kérdést“.

A szóbanforgó csontlemezek anyaguk szerint igen kemény, egyenletes jellegűek, inkább állati fogból, mint csontból valók. „A csontlemezek közös jellemző vonása az, hogy egyik lapjuk mindig símára van esiszolva, a másik lapjuk pedig párhuzamosan hosszirányban haladó sűrű mély bekarcolásokkal van érdeessé téve“. „Ritka esetben lehet egy-egy sírban valamennyi

összetartozó csontlemezt megtalálni, de ott, ahol mégis megvannak, mindig *tizenegy darab* csontlemezből áll a *teljes garnitúra*. Azon nem kell esodálkozni, hogy miért nincs minden sírban mind a tizenegy darab csont. Mert az, hogy hány csontlemez marad meg egy-egy sírban, az mindig attól függ, hogy milyen földbe vágták a sírt. Humuszos földben, agyagban, homokban, szikes földben, száraz helyen vagy vizes talajban más és máskép marad meg a csontváz. És amint az emberi csontok is elkorhadnak s porrá válnak a sír földjében, úgy ezek a csont-



A csontlemezek különféle formái.

lemezek — bár az emberi csontoknál keményebb anyagból valók — szintén alá vannak vetve ennek a természeti törvénynek. Ezért tapasztaljuk, hogy az egyes sírokban nemcsak eltört lemezeket találunk, hanem olyan darabokat is, amelyeknek egy része elkorhadt“.

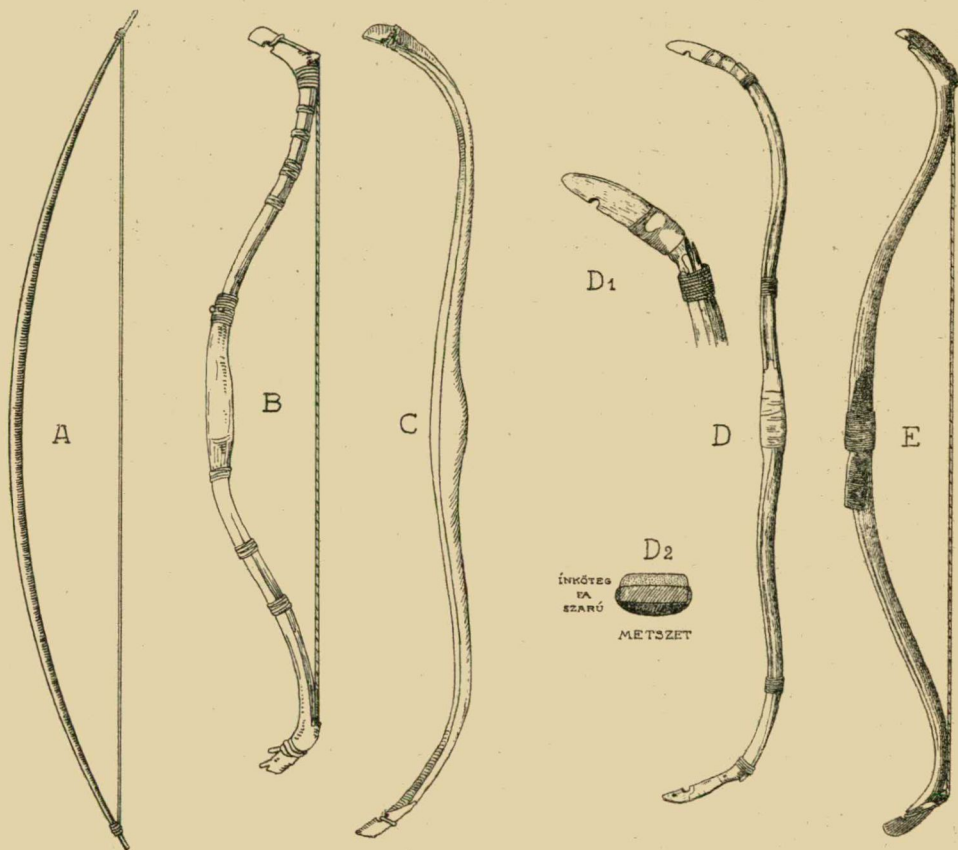
Mi volt ezeknek a csontoknak a rendeltetése? „Ezek a csontok síma, csiszolt felületükkel kifelé, látható helyre voltak téve, érdessé tett visszajukkal valami más kemény tárgyra voltak erősítve. Szögelve nem lehettek, mert nincsenek rajtuk szöglyukak. De érdes felületükkel rá lehettek *enyvezve*, például fára. Külső érdes végük tanúsága szerint rá voltak *kötözve* is valamire, zsineggel, bőrszíjakáskával vagy húrral. Ruhán, nevezően, bőrön, páncélon, eszímán nem lehettek felerősítve. Az

ilyen többé-kevésbé puha és ezért hajlékony, mozgó anyagról a ragasztott csontlapok mihamar leválnának. Ilyen anyagokra csak szögecseléssel vagy lyukakon át történő rávarrással lehetne a csontokat felerősíteni. Ebből az következik, hogy csak *me-rev, kemény tárgyra* lehettek *belülről ragasztva, kívülről kötve*. Fém nem lehetett ez, mert annak a nyoma meglátszana legalább rozsa alakjában, ilyen pedig sehol sem állapítottak meg. Tehát csak *fából* lehetett. Rá lehettek húzva valami fából való hosszabb tárgynak, négyszegletesre elvékonyodó görbe rúdnak vagy lécnak a végére. E feltevással megértjük a csontlapok külső felületén látható irdalást is: ezeken a részeken át voltak kötözve, zsineggel körülcavarva s a megirdalás arra szolgált, hogy a kötözőzsineg onnan le ne csússon. Ezek után azt kérdezzük, mi lehetett ez a sírba tett, középen és két végén fehér csontlemezekkel körülkötözött, görbe négyszegletes faléc, vagy pálcá? Szerző erre a kérdésre a következő feleletet adja: „Valóban különös, hogy a népvándorláskori népek sírjaiban találtak mindenféle fegyvert: kardot, tört, lándzsát, pajzsot, sőt nyilakat és tegez is, csak éppen a legfontosabbat, a lovas népek főfegyverét, az *íjat* nem találták még meg“. Szerző véleménye szerint tehát: „*ez a feltételezett görbe faléc nem lehetett más, mint az eddig még meg nem talált íj, s a rejtélyes csontlemezek csak ennek az íjnak lehettek a részei*“.

A rejtélyes csontok részletes leírása és megfejtése után a szerző rátér annak vizsgálatára, hogy „milyen is lehetett ezeknek a népvándorlási népeknek, nevezetesen a minket érdeklő avaroknak és a honfoglaló magyaroknak az íjja. A korai középkor ázsiai eredetű népeinek íjjáról eddig csak néhány ábrázolást ismerünk, maga az *íj* ismeretlen, mert egyetlenegy darab sem maradt fenn belőle“. Minthogy „az íj és tegez nagyon mülékony anyagból volt készítve, ezért hiányzik e kettő leleteinkből“. „Ha tehát nem lehet régészeti alapon, akkor tán meg lehet e kérdést oldani az ethnologia segítségével“.

„Az íjak között általában két nagyobb csoportot szoktak megkülönböztetni: az *egyszerű* és az *összetett* íjat. Az *egyszerű íj* (2. kép A), eredetileg közönséges hosszú, vékony farúd, kerek keresztmetszettel, amely középen legvastagabb s a két vége felé egyenletesen vékonyodik. A szabályos körív alakúra hajlított farúd két végére van erősítve az íj húrja. Formája csak kevésbé változik az egyes néprajzi területek szerint, s legfeljebb méretekben s a faanyagban van különbség. Az *összetett íj* ellenben (2. kép B, C), mint a neve is mutatja, különféle anyagokból és

különböző részekből van összeállítva, fáradtságos művészi módon megszerkesztve. Az ilyen összetett íjnak csak legkisebb része a fából való magja, mert, mint alább látni fogjuk, a belső (a húr felé néző) oldalát erős szarúréteg borítja, kívül pedig



[BUSCHAN, ILL. VÖLKERKUNDE, II, 68^h]

[ZEITSCHR. F. ETHN. 1899. 23^h]

Az íj különféle típusai.

A Egyszerű íj.

B, C Összetett íj.

D, E Baskir íj.

ínköteg van többszörös rétegben ráfeszítve. Az így elkészített íj természetesen elsőrendű fegyver, amely az egyszerű íjhoz úgy viszonylik, mint a modern ismétlőpuska a régi kovácspuskához. „Ez az íjforma rendkívül nagy területen van elterjedve. Az aegai tenger partjától kezdve egész Kis-Ázsián és az egész ázsiai szárazföldön keresztül megtalálható Kináig. Az arabok

elvitték a Földközi tenger mentén Spanyolországig és Északnyugat-Afrikába, a kínaiak elterjesztették a maláji szigetvilágban“. „Az összetett íjnak legjellemzőbb típusa és úgylátszik ősfarmája az u. n. *türk-ij*, vagy ahogy LUSCHAN mondja: *turkisztán-ij*“. „Ez a turkesztáni íj nemcsak igen bonyolult készítmény, hanem emellett igen hatásos lövészerszám is lehetett. Rendkívül nagy teljesítményéről régi feljegyzések tanúskodnak. Szinte csodálatos, hogy a gyakorlott nyílás még az oroszlánal is szembe szállt s be van bizonyítva, hogy ezzel az íjjal többszáz méternyi távolságra is tudtak pontosan célba találni“. A *baskir íj* (2. kép D, E) leírásánál mondja LUSCHAN (Zeitschr. f. Ethn. 1899. 235), hogy az íjnak meredeken álló végződése (fülei) és az a mód, ahogy az ideget be kell akasztani (a fülek bevágásába) a türk íjra tipikus. Ezek a fülek külön darab fából készültek s le vannak eresztve az íj fájába. A baskir íjról közölt rajzon ez szépen látható, s különösen meglepő a részletrajz hasonlatossága a mi csontlemezeink $a + b$ formáival (l. l. ábrát). Az *osztjások* és *jakutok* tipikus íjja lényegében hasonlít a baskir íjra, csak az ideg megerősítésében van különbség, s emiatt különösen erős fülek kellene hozzá s ezek azért *csontlemezbetétekkel* vannak megerősítve. Hasonló íj végződést mutat a *büzüklüki íj*, s azokon is világosan látszik az idegbeakasztás módja. Az oldalsó bevágás, a mi görbe $a + b$ csontlemezeink jellemző kerek lyuka, látható még a *karakirgizek*, a *tatárok*, a *burjétek* és a *csukesok* íjján (Karutz, Die Völker Nord- und Mittelasiens, 105. 71, 25). Amint tehát a baskirok külön darab fából készített füleket erősítettek be az íj fájába, úgy az avarok és a honfoglaló magyarok ezt csontból, megfaragott csontlemezekből csináltatták. Ez nemcsak erősebb szerkezetet biztosított, hanem bizonyosan díszesebb, előkelőbb volt. Lehet, hogy a kevésbé előkelő avarok íján is csak fából valók voltak az íj fülei s ezért nem találni több csontlemezt a sírjaikban. De lehet, hogy a baskirok íján is valamikor ilyen csontlapok voltak a most dívó fa helyett“. „Aki elolvasta azt, amit az ethnográfusok az íjról mondanak, nem fogja valószínűtlen feltevésnek tartani azt, hogy az avarok és a honfoglaló magyarok íjja is *összetett íj* volt, s aki megnézi a mellékelt ábrákat (2. kép B, C, D, D₁, E), annak, azt hiszem, nem lesznek kétségei az iránt, hogy a mi rejtélyes csontlemezeink valóban *türk (turkesztáni)* típusú íjnak a részei“.

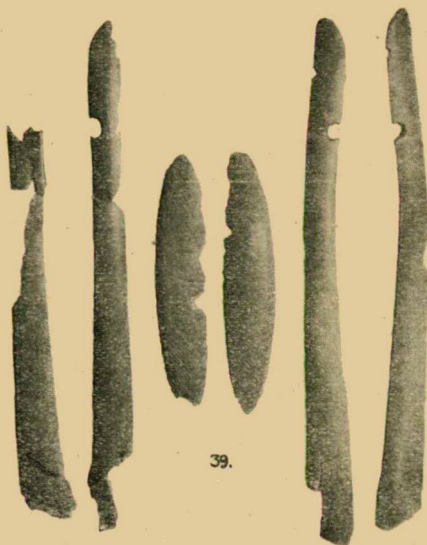
Szerző az ethnologiai bizonyítékok alapján a magyar sírokból kikerült csontlemezekről kimondja, hogy „a honfoglaló

magyarok íjja nem volt az avarokéval, szerkezet tekintetében is különbözni kellett az avarokétól, mert a magyar sírokból kikerült csontlemezek *más formájúak*. „Míg az avar sírokban 11 darabból áll a teljes garnitúra, a magyar sírokban összesen *hat darab* szokott egy-egy sírban előfordulni. És ennek a hat lemeznek az alakja is erősen különbözik az avar sírokból való lemezekétől”.

„Kétségtelen, hogy a magyar sírokból való csontlemezek is *íjról* valók, ahhoz sem férhet kétség, hogy ez az íj is össze-

tett, sőt *turk-típusú* íj volt, de a honfoglaló magyarok íjjának az alakja mindenestre különbözött az avarokétól. Nem a bázálikli *ujgur* íjhoz, hanem inkább a *baskir* és *osztják* íj alakjához hasonlíthatott”. Ezt azonban szerző most még nem meri határozottan állítani, „meg kell várni, amíg több magyar sírt felásnak s amíg több és jobban megfigyelt anyag áll rendelkezésünkre”.

Szerző dolgozata nem csupán annyiban értékes, hogy teljes biztonsággal megfejtette az archaeologia egyik, hat évtized óta vitás kérdését, hanem bizonyos tekintetben fényt vet a



39.

Csontlemezek honfoglalás kori magyar sírból. (Kiszombor, 39. sz. sír.)

magyar őstörténet problémáira is. Igen érdekes és elfogadható feltevése, hogy a magyar íj nem az *ujgur*, hanem a *baskir* és az *osztják* íj alakjához hasonlíthatott, megerősíti Németh Gyula és Pauler Gyula kutatásait, melyek szerint úgy az *osztjakok*, mint a *baskirok* és a magyarok közeli rokonszármazású népek. Szerző eredményei újabb példa arra, hogy a magyar őstörténeti kutatások csakis akkor válnak végső fokon igazgá, ha azokat nem csupán a nyelvészet és történettudományok, hanem a tárgyi néprajz és az ethnologia tudományos kutatásai is mind jobban megerősítik.

Bibó István.

Csergő Károly: *Az Alföld problémái.* (Tanulmány az alföldi agrár- és munkásviszonyok javításáról és ezzel kapcsolatban a Duna—Tisza csatornáról. 141 lap, 3 melléklet. Szentés, 1931.)

Mielőtt elolvassuk ezt az értékes könyvet, tudnunk kell, hogy ki az írója. Csergő Károly 1924-ben lett vármegyei főjegyzőből Csongrádvármegye alispánja. Arról ismeretes nemcsak vármegyéjében, hogy különös gondot fordít a tanyavilágra, a kisemberek felsegítésére. Istápolója a kubikosok sok nehézséggel küzdő rendjének. Céltudatos fejlesztője vármegyéjének. Amikor a vármegye határát átléped, elárulja ezt nyomban az utak állapota, mert Csergő Károly egyik gyakorlati alföldi programja az útépités.

Minthogy pedig ismeri és szereti az ő népét, éppen úgy, mint a vármegyének nagynevű egykori főispánja, VADNAY ANDOR, megtértő támogatója a népművelő mozgalmaknak.

Kettőzött értéke van tehát a tollforgató Csergő megállapításainak, mert egyben a közigazgatás vezetőjének a meglátásai is. Ha ebben a könyvben van pesszimizmus és kritika a mai állapotok megítélésében, vagy van javaslat a jövőre vonatkozólag, az minket másként ér, mert hiszen a dolgok legrejtettebb rugóiba bepillantó megyefőnök mondja, aki egyúttal nem lehet más szellemnek a képviselője, ha nem a konstruktív haladása.

És ime, mintha VADNAY ANDOR kezéből kihullott tollat ragadta volna fel — ő is azon töpreng, hogy az alföldi munkáskérdést miként lehetne megoldani. Látja azt az irtózatot lelki rombolást, amit a munka után vágyó, a foglalkoztatást egyetlen jogának tekintő földnélküli földmunkás lelkében a munka-nélküliség végez. Egyedül Csongrád vármegyében a kubikosok száma 13.000, a családtagokkal együtt közel 50.000 lélek. Nagy szám!

Könyvének javarészét ezért a Duna—Tisza csatorna eszméjének propagálására fordítja. Ebben látja azt a nagy munkaalkalmat, amely jó néhány évre megszüntetné a kubikosok sorában a munkátlanságot. A csatorna megépítése esetén mintegy 60.000 hold öntözhetővé válnék. Az intenzív gazdálkodásnak ez a lehetősége, későbbi időkben elősegítené a kubikos osztálynak a földművelésre való visszaterelését is.

A könyv második része az alföldi kisgazda konzervatívizmusára mutat rá, ami arra vezet, hogy nem törődve a világ fordulásával, az értékesítés lehetőségével, a piacok igényeivel,

termeli azt, amit öregapái termeltek. A gazdálkodás okszerű átszervezése, az intenzivebb minőségi termelés, a törpe gazda és a munkás számára a szerény keresetnövekedést jelentő újabb foglalkozási ágak felkarolása (gyümölcsstermelés, baromfitegyesztés, juhtenyésztés, házinyúl-, selyemhernyó-tenyésztés, a háziipar) alkotja a programot. Végül szó esik az elhibázott földbirtokreformról.

Évtizedes, helyi ismereteken alapuló tanulmány ez az írás, amely nagy mérséklettel, mindig a realitás keretei között maradva, jelöli meg a követendő utat. Bizony sokban eltér attól, amit magukat csalhatatlannak feltüntető, helyi ismeretekkel nem rendelkező „központi szakóriások“ hirdettek eddig.

A legfontosabb azonban, amit sokan nem akarnak megérteni még ma sem, hogy ezeket az eredményeket nem lehet rendeletek útján elérni. Szívós felvilágosító munkára, fáradhatatlan huzamos propagandára van szükség. Mindent meg kell előznie a lélekművelésnek, a bizalom elhintésének, a népművelésnek. Csergő értékes könyvének csaknem minden lapján nyomtatékosan hangoztatja ezt az alapigazságot, vármegyéjében pedig nap-nap után *gyakorolja*. *Kogutowicz Károly*.

Takáts Lajos: *Az apátfalvai nyelvjárás*. 1926. 54 l. 8° — Csanádvármegyei Könyvtár. 7.

A szerző előszóképpen Apátfalva multjával és lakosainak településével foglalkozik. A községről már 1332-ben történik említés. Azonban a törökhódoltság alatt lakatlan volt (1573). A többszöri betelepítés csak a XVIII. sz. derekán vezetett sikerre, amikor nemesak a szomszédos helységekből, mint: Anyásról, Földeákról, Makóról, Mindszentről, Orosházáról, Szegedről, Széléről, Szentésről, Szent Annáról, Szent Mártonról, Tápérol, Vársárhelyről telepítettek be magyar családokat, hanem a Jászságból, Gömör, Heves, Hont és Nógrád vármegyékből is. Már ezen körülményekből is nyilvánvaló, hogy a község nyelvjárása nem lehet egységes. — A Hangtanban, mielőtt a részletes tárgyalásba fogna, föl sorolja a községre jellemző szokásos hangtani jelenségeket. Ezek a következők: *ë-zés (hëgyës, szëm)*, *i-zés (fehír, kive, süviny)*, továbbá a zártabb hangok kedvelése, a magánhangzók hosszúsága, jésülés (*gyugó, fony*), az *-n* határozórag megnyújtása (a szerző szerint kettőztetése (!): *fánn, ötenn, szépen*) és az azonszótagú *l* kiesése. Azután részletesen tárgyalja a magánhangzók változásait minőségileg és mennyiségileg. — Mielőtt a mássalhangzók részletes tárgyalásába kezdene, megemlíti, hogy a *ly j*-nek hangzik. Ez a megállapítás helyén valóbb lett volna, ha ott mondja meg, ahol a község nyelvének általános jellemzését adta. Azután a magánhangzókéhoz hasonló felosztást megtoldva a mássalhangzók számának

változásával, részletesen tárgyalja a mássalhangzók változásait. — Az értekezés II. része a szóképzésről és ragozásról szól. Ebben a részben különösen az igeragozás a figyelemre méltó. A *hosszin, hosztin, keressin, aggyin, ugorjin*-féle igealakokról eddig csak a moldvai csángó nyelvjárásból és a Huszita bibliából tudtunk. A szerző szerint „ez az *-in (-in)* nem különös rag vagy jel, hanem e szokatlan igealakok úgy keletkeztek, hogy a makói *ugorjék kend, aggyék kend*-félékben az *-ék* íződött (ugorjik kend, aggyik kend), majd az *-ik kend* végződés hanyagabb és simább kiejtésű lett (ugorjí kend, aggyí kend), végül a szokásos alak és ezek vegyültek egymással (ugorjon kend \times ugorjik v. ugorji kend = ugorjin v. ugorjín kend; aggyon kend \times aggyik kend v. aggyí kend = aggyin v. aggyín kend). Vagyis végeredményben egy nagyon érdekes szó- v. alakkeveredés áll előttünk, amely aztán analógia útján behatolt a tárgyatlan ragozású mult időbe is — a szintén kötőhangzó nélkül kapcsolódó *-t* időjel révén. Földeákon ugyanezt a jelenséget tapasztaltam“. Ebben nincs igaza. Ilyen komplikált szóvegyülést nem lehet föltételezni. Ez az *-n* igenis személyrag, amely a *leszen, teszen, vagon* féle igékben őrződött meg. Fontos adalék az *-n* személyraghoz a csángó nyelvjárás mellett. — Az értekezés III. része röviden a község mondatánát adja; ez csak a szórendben tér el némileg a köznyelviétől. Végül felsorolja a rokonság-, család-, kereszt-, ragadvány- és állatneveket. Ezek után megállapítja, hogy Apátfalva vegyes nyelvjárási terület, de az újnemzedéknek a nyelvében mind jobban kezd szaporodni az *ö-zés*.

A szerző értekezésében a köznyelvet vette irányadónak. Pedig a nyelvjárásismertetéssel összeegyeztethető nyelvtörténeti ismeretünk alkalmazása. Pl. nem lehet zártabbá válásnak minősíteni az *osztán, Pátfolva, magos, holt* (embër) szavak o hangját, mert ezek megőrzött régiségek. Ilyen megőrzött régiségek még: *bikfa, híves, kilső, mivel, rihés; acélat, acélos; akar-akar, -tül* szuffikszum. A *fúr* szó is megőrzött régiség. A régi nyelvben így használták: *firmadar, fyret* Jord. C., *fúr* (l. NySz.) — Holmi pontatlanságok is kerülköznek abból kifolyólag, hogy csak ennyit mond: a hang helyett o van (a : o); pedig a *lógër* nem *lager*-ből lett, hanem hazai ném. nyj. *lâger*-ből. Azután a 22. lapon ezt mondja: „Az *ly* helyett mondott *j* nem esik ki“. Éppen fölötte pedig ez van: „A *j* kiesésére is csak néhány eset van: *hêre* v. *hejre*“. — Azonban ezekért a hibákért bőségesen kárpótol bennünket bő példatára, amelyet minden egyes változásra fölsorakoztat. Nagyon jó lenne, ha a szerző azt a nagy csomó szót, szólást, közmondást, mondókát és verset, amiket Apátfalván gyűjtött, valami útonmódon közkinccsé tenné, hátha még sokkal több, eddig ismeretlen tájszó kerülne elő. Már ezen értekezésben is akad egynéhány.

Túri Károly